

Ur Mikael Börjesson, et al. (eds.),
*Fältanteckningar. Utbildnings- och
kultursociologiska texter tillägnade
Donald Broady*, Skeptronserien, SEC,
Uppsala universitet, 2006, 435p.

Det vibrerande tomrummet

Gustaf Trotzig

På min väg till arbetet på Historiska museet brukade jag passera ett skyltfönster till ett skomakeri. Där hade man ställt ut en arbetsbänk som använts av en tidigare skomakare.

Bild 1 *Skomakarbänk.*

Arbetsbänken var ganska liten och enkelt gjord, utan några snickeritekniska finesser, en träskiva bara med kantlist och låga ben. Hela ytan var ärrad och färad av ett oändligt antal snitt och hack som på sina ställen bildade djupa rännor. Överallt fanns märken av knivens och de andra verktygens livliga verksamhet. Där fanns också tjocka spår av beck och sot och fläckar av färg, droppar av bivax som använts för att låta tråden löpa lättare genom det sega lädret. Långa dagar av händernas möda och slit hade präntats in i denna lilla arbetsplats. Men det var inte bara skomakaren själv man fick kontakt med här utan också hans kunder. Det var ju just för deras skull som bänken hade fått sina märken. Rader av

människor i alla åldrar och samhällsklasser (inför skomakaren är vi alla lika) måste ha passerat förbi hans bänk och fått hjälp med något av det mest nödvändiga, gångbara skor. Nu var allt detta borta, men ändå inte. Bänken präglades av en intensiv närvaro – ett avtryck av ett helt arbetsliv – och det var givetvis av respekt för detta, som den bevarats och ställts ut.

För en arkeolog är denna frånvaro, som ändå vibrerar av liv, den stora utmaningen. I det arkeologiska materialet är sällan bevarat så konkreta arbetsplatser som skomakarbänken. Där kan istället själva människorna finnas i form av skelettmaterial, som i sig är arkiv över livets fysiska villkor från födsel till död. I arkivmaterialet från undersökningar finns också dokumenterat spår av aktiviteter och föremålsfynden utgör faktiska resultat av verksamheter. I museisamlingarna finns sådant som offerats för att blidka gudarna, annat som placerats i gravar för den dödes fortsatta liv, dyrbarheter som grävts ner för att hindra andra att komma åt dem och som aldrig grävts upp igen, ting som förlorats och saknats, men också lämningar från vardagslivet som blivit utslitna och kasserade och därför bortkastade.

Det är spår av generationers liv, verksamheter, ambitioner, förhoppningar, misslyckanden och drömmar och mycket, mycket mer som blivit bevarade i allt detta som ligger noggrant sorterat i museimagasinens lådor och askar.

Vad som är betydelsefullt, intressant och hur man metodiskt skall gå till väga för att fånga upp de levande vibrationerna kring detta material, är frågor som har sysselsatt forskarna i de snart två sekel som den vetenskapliga arkeologin har funnits.

År 1991 när jag var i färd med att skriva min doktorsavhandling om vikingatida metallkärl med bl. a. deras sociala förutsättningar för ögonen, kom Bourdieu i min väg. Det var i form av Donald Broadys avhandling *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Av en händelse hade jag ett tjänsteärende till Paris i april och avhandlingen stimulerade till ett studiebesök till École normale supérieure vid Rue d'Ulm där träd och rabatter stod i vårskrud.

Den som sysslar med sociologi har ju den stora fördelen att källmaterialet är levande och tillgängligt. Man kan bara ge sig ut och fråga folk och få direkta svar. Uppställda hypoteser kan testas omedelbart. Var det möjligt att de teoretiska begrepp som Bourdieu arbetade med också skulle kunna tillämpas på ett arkeologiskt material, som ju har många svar att ge om man bara ställer de rätta frågorna.

Jag gjorde ett försök att applicera kapital, habitus och fält på mina uppländska och gotländska vikingar och deras efterlämnade spår från 900–1000-talet. Tyvärr var detta strax innan jag måste lämna mitt manus till tryckning och jag kunde inte ta ut svängarna så som det skulle ha varit önskvärt, men det avsnittet skrevs med utsikt över takåsarna i Paris. Av det begränsade arbete jag gjorde, kan jag här endast presentera en glimt.

Mitt forskningsmaterial var ett antal metallkärl som de gamla birkaborna och gotlänningarna fått med sig i graven. På Gotland innehöll kärnen lämningar av mat, rituella måltider med fisk, fågel, ägg, hasselnötter och annat, som jag inte tror vara avsedda för ett liv i den andra världen utan som färdkost på den sista resan.¹

När det gällde kärnen såg jag två skilda aktörer: de som tillverkade dem och de som använde dem.

Av *tillverkarna* hade flertalet sin hemvist utanför nuvarande Sverige, troligen i Rhendalen. Tillverkningen var specialiserad med traditioner tillbaka i romersk tid. Bakom den låg av allt att döma en omfattande organisation med stabil ekonomi som kunde förändras och utvecklas i enlighet med marknadens krav. Man kunde ana ett invecklat system av yrkesmän från bergsmän till kolare till hantverksmästare och lärpojkar samt olika kategorier av finansiärer och handelsmän.

De människor som man kommer närmast i direkt kontakt med genom kärnen är hantverkarna som en gång gjorde dem. Det är oklart om de stod för det ekonomiska kapitalet vid tillverkningen, men däremot hade de utan allt tvivel ett stort symboliskt kapital i form av sitt utomordentliga yrkeskunnande, som ju alla kring dem var beroende av. Att produktionen av metallkärl utgjorde ett eget fält där man konkurrerade om kunder, utvecklade ideal och drev egna gruppintressen är ställt utom tvivel. En intressant fråga är hur kunskapsreproduktionen fungerade inom detta yrke.

På Gotland, där det också utvecklats en inhemsk kärntillverkning och där huvuddelen av produkterna inte användes i gravar utan som förvaringskärl för silverskatter, får man intressant spänning mellan tillverkarnas symboliska kapital och det faktiskt nedgrävda, ekonomiska kapitalet.

När det gäller *användarna* måste det ha funnits någon som beställde kärnen, kanske påverkade deras utformning och hade en bestämd uppfattning om vad de skulle användas till. Någon måste också ha placerat kärnen i gravarna, sannolikt i närvaro av andra personer till vilka han eller hon stod i någon slags relation. Metallkärl och andra lyxartiklar kunde ju tolkas som att det fanns god tillgång på ekonomiskt kapital, men hur var det med det symboliska. Det handlar om anseende, trovärdighet och pålitlighet.

Det finns en omfattande diskussion om hur den etniska sammansättningen var bland dem som begrovs på Birka. Inslagen av främmande föremål är omfattande. Hur uppfattade de inhemska stormännen dessa eventuella främlingar? De tillresta främlingarna hur såg deras habitus ut? Från vilka familjer i sitt hemland härstammade de? Kunde man kompensera sina möjliga brister i den sociala bakgrunden genom att ”arbeta sig upp” exempelvis som köpman?

---

¹ Gustaf Trotzig, *Vikingatida gravkärl av koppar och kopparlegeringar från Birka och Gotland. Tillverkning, användning och sociala förutsättningar*, Theses and papers in Archaeology. Series B:1, Published by the Archaeological Research Laboratory 1991.

Det fält man verkade inom måste ha varit tydligt. Här träffade man på konkurrenter om bl. a. handelsvaror – var det vapnen det enda möjliga konfliktlösningen?

På Gotland var situationen annorlunda. De som använde kärll där var inte några inflyttade främlingar, men det verkar som de brutit upp från någon tryggare tillvaro. Kanske hade kommit i konflikt med den nya religionen som spred sig. Det gamla "religionsfältet" höll på att sprängas.

Ja, man kan fortsätta att föra de här antydda resonemangen mycket långt. De bordieuska begreppen kan fungera som redskap för tanken också när det gäller arkeologiskt material, tycker jag.

Som inom alla vetenskaper finns det inom arkeologin många olika uppfattningar om källmaterialets karaktär och möjligheter och den här presenterade synen omfattas inte av alla i branschen. Att lämna materialets fasta grund, som en del uppfattade det, och ge sig ut på kultursociologiska isflak på detta sätt var inte okontroversiellt 1991. Några av landets mest kända arkeologer, tillika mina goda vänner, blev förfärade.